

սակ սահմանափակումն ստացուածքի օտարացման հարցում բղիւում է հնչեց դերդաստանի նահապետական արնատական բնոյթից, որը նայում է ընտանեկան գոյքի վրայ իբրեւ անբաժանելի սեփականութիւն ամբողջ գերդաստանական համալիրի:

Հայոց Դատաստանագիրքը տարբերում է նաեւ գրաւոր դաշինք, որոնք պիտի անպայման հաստատուէին կամ վաւերացուէին դատաւորների կողմից նրանց կնիքներով. նմանապէս կարող էին հաստատուել հայրապետների ու եպիսկոպոսների ձեռքով. «իսկ գիր հաստատուն նշանաւ դատաւորին լինի» (11, 44. 26): Գամենայն դէպս, ինչպէս եզրակացնելի է դատաստանագրից, գրաւոր դաշինքները չունէին ձեւական նշանակութիւն եւ պարտաւորեցուցիչ չէին դատաստանական պաշտպանութեան համար: Այդ տեսակ պաշտպանութեան ոյժ վերապահուած բոլոր համաձայնութիւններին, որոնք կայացած էին նաեւ բանաւոր կերպով որեւէ վկաների ներկայութեամբ:

Ըստ երեւութի գրաւոր դաշինք մեծ ծաւալումն ունէին Հայաստանում, մանաւանդ տուրեւառի, առաւելապէս անշարժ կալուածների օտարացման դէպքերում: Ներկայ մեր շղիաւորութեան առաջին գլուխներում արդէն փորձել էինք տպացուցանել, որ հին Հայաստանում տակաւին զանազան դաշանց գրաւոր գործողութիւններ էին տեղի ունենում: Նմանապէս եւ այժմ Հայ ժողովրդի սովորելներում համատարած երեւոյթ է, որ երկու կողմերը փոխադարձ համաձայնութեան դաշն յաճախ կապում են գրաւոր, առանց որեւէ յատուկ ձեւականութիւնների կամ իրաւաբանական պահանջների:

Դառնալով դաշանց կատարման հարցին, կը տեսնենք, որ Դատաստանագիրքը ոչ մի տեղ այդ մասին պարզ որոշ չի արտայայտուում: Մի քանի հատ ու կտոր ցրուած նախադասութիւններինց եզրակացնում ենք, որ դաշանց պարտաւորութիւնների պաշտպանումը վերապահուած էր դատարաններին: Միխիթար Գօշը քանիցս կրկնում է, որ քաղաքացիական օրինականութիւնների ու պարտաւորութիւնների թերանալու դէպքերում վճռական խօսքը պատկանում է դատաստանին: Միեւնոյն ժամանակ պէտք է ենթադրել, որ ժողովրդի սովորութեան իրաւունքին խորթ չէր, որ դաշանց կատարման մէջ ստէկ կողմերի ինքնօգնութիւնը կամ ինքնագլուխ դատաստանն էր հանդէս գալիս:

Մանաւանդ դա կարող էր արտայայտուել այն եղանակներում, երբ պարտաւորութեան տիրանում էր պարտապանի որեւէ ընչքին, որ ծառայում էր որպէս պարտաւորութիւնների չգրիտ կատարման ապահովութեան գրաւ: Սակայն այս տեսակ միջոցները, ինչպէս արդէն առիթ ունեցել ենք յիշելու, Դատաստանագիրքն այնքան էլ չի խրախուսում:

(Հարգանքներ)

Խ. ՍՍՄՈՒՆԵԱՆ

Լ Ե Զ Ո Ւ Ա Ր Ա Ն Ա Կ Ա Ն

ՀԵՅ ԼԵԶՈՒԻ ՈՐԳԱՆՈՒԹԵԱՆ ԽՆԴԻՐԸ

ԸՆԴ. Գ. ԶԱՐԻԻԿԻ Ժ. Վ. ՄԷՆԵՎԻՇԵԱՆ

Գերապատիւ Հայր

Թէեւ Ձեր Գերապատուութիւնը անձնապէս ճանչնալու բախտը չեմ ունեցած ցարդ, սակայն իբր ընթերցող «Հնդեւ Աօրեւելի» առիթ առնելով նոյն պատուական Հնդեւելի Ապրիլի, Մայիսի եւ Գունիսի թուրուին մէջ հրատարակուած հմտալից յօդուածներէն՝ «Հայ լեզուի ուղղագրութեան» վրայ, ներեցէք որ համարձակիմ ներկայս ուղղել մեծանուն Գ. Դուածագրիդ, միոյն արդի Հայ բանասիրութեան սակաւաթիւ վարպետներէն:

Նախ, ըսեմ թէ սրտագին շնորհաւորութիւն եւ շնորհակալութիւն միայն ունիմ Ձեզ յայտներէք՝ այդ յօդուածներում համար, որով Ձեր հեղինակաւոր գրչին մեծ կշիռը կը բերէք ի սպաս պահանջութեան մեր շարաւուկ լեզուին, որուն հնամի ցանկապատը շատ տեղերէ խրամատուած ըլլալով, հասնողը ներս կ'արշաւէ սանձարձակ, ինչ որ վստանք կը սպաւնայ Մեսրոպեան զմայլելի դարաստանին գեղապատշաճ յօրինուածութիւնը խանգարելով՝ կարգ մը իբր թէ արդիական կամ յառաջդիմական նորութիւններով, որոնք լեզուին կազմական հանգամանքներուն եւ հիմնական կանոններուն դէմ մեղանշումներ ըլլալէ զատ, գոնէ հինին վրայ առաւելութիւնն ալ չունին աւելի կոկիկ, ճկուն կամ ներդաշնակ ըլլալու, հետեւաբար կարծեմ աւելի չարափոխուած կրնան նկատուիլ՝ քան թէ բարեփոխուած:

Արդարեւ, Ա. լեզուաբանական ո՞ր օրէնքի, քերականական կամ ուղղագրական որ կանոնի վրայ յենելով պէտք է եղեր գրել ներքին փոխա-

Իսկ գրելու նաեւ, փոխառած ի տեղ՝ փոխառած, կամ հաշտի, եւ ոչ՝ հաշտի եւն: Ի՞նչ առաւելութիւն կայ այս անսովոր ձեւին մէջ՝ բաց ի անպատեհ ձուլթիւններէ: Եւ այս դարասկզբի բարենորոգիչ-ւապագաները, որոնց շնորհրուռն իր դպչի ուր որ ու տանին, կը հաճին ըսել թէ փոխառած ի պարագային ի՞նչպէս պիտի գրէին՝ օրինակի համար՝ ծնծկ-իլ, բռն-իլ բայերը, երբ տողագարծ պատահէր երկրորդ վանկէն վերջը: Թայսին է որ ցարգ ընդունուած ձեւով՝ ուն տողագարծի մէջ կ'ըլլայ ըւ՝ ինչպէս արտասանութիւնն: Այլ կը պահանջէ, այսպէս բռն-իլ, ծնծկ-իլ: Յար, իրենք ի՞նչ ձեւով պիտի ընեն միակ-ի տողագարծը:

Իսկ աւելի ծայրայեղ Հապաշաներգին ինչ
ըսել: Իի մասին ըստածները պէտք է իմանալ
առաւելագոյն իրաւամբ չի համար եւս: Այս
այերբն ըացայայտ է ինքնին որ, եւ, լա՛վ, բա՛վ,
թագաւոր գրելու վանդալականութեան վրայ
խօսքը երկարեն իսկ աւելորդ է, մանաւանդ
Մայիսի Թուին 2եր սքանչելի յօդածնէ վերջ,
ու որ անխաղճելի կերպով տապալած ու ջախ-
ջախած էք՝ «Իկ ձայնի մէկ գիր» նորահար
վարդապետութիւնը:

Բ. Աբրիշ կէտ մ'ալ, որ թէեւ զուռ ուղ-
ղադրական չէ, բայց շատ կարեւոր ըլլալուն եւ
ներկայ խնդիրը լեզուի վրայ ըլլալուն համար,
հարկ կը համարիմ երկու խօսք եւս այս մասին
ըսել: Կովկասահայ գրողներու մեծագոյն մասին
կարծես մենամոյութիւն դարձած է — եւ հոս
ալ սկսած էն այս օրինակին հետեւիլ — իրենց
գրուածները օտար բառերու կոյտերով խճողել,
յաճախ այն աստիճան որ, չափազանցութիւն
չ'ըլլար կարծեմ ըսել թէ՛ պարբերութեան մը
բառերը գրեթէ կէտ առ կէտ, կամ տասն տողի
շարջ հինգը անընդմիջաբար՝ կամ գոնէ իրարու
կատ մօտ շարադարձութեմ՝ օտար բառերէ կը բաղ-
կանայ: Մարդս կը փորձուի մտածել որ, եթէ
այդ գրութիւնները կարգացուէին օտար ունկնդրի
մը առջեւ, նա ի՞նչ գաղափար պիտի կազմէր
արդեօք մեր լեզուին վրայ, որչափ աղքատ ու
չքաւ որ պիտի երեւար իրեն մեր լեզուն, զոր
անգլային արժանապատուութեան զգացուի նշոյլ
մ'իսկ պիտի խղճահարէր՝ այսպէս քճքեծալ
պատմածաճանով ներկայացնել օտարին, մինչդեռ
իրականին մէջ ունի նա ծիրանի եւ հազուա-
գիւտ գոհարներ, զորս անպէտ բաներու պէս
ի՛մանտեսնէ, մէկդի կը նտան, եպրեթի օտարա-
մոլութեան մօտարին զարբերով պճնուելու հա-
մար: Այո՛, այդ օտար բառերը, որոնք անսպոր

[illegible]

Գ. Մեր գրականությունն մեզ սկիզբն է վեր ընդունում էր Հայ այբուբենին տառերը գործածել՝ դասական թուականներու իւր համազօր, այսպէս, օրինակի համար, Գլուխ Ա., Դրակ Գ., Ե՞ր Գար, եւն։ Արդ, դարերու նուիրադործունն ստացած եւ մեր պէտքին ցարդ բաւող սոյն այբուբենական գրերը ի՞նչ պահասութիւն ունենին, որ սկսեալ են ոմանք յառիւ-

նական Chiffre romaine գործածել, այսինքն, Գլուխ I, Պրակ III, Հատոր IV, Դար V, եւն: Ըսէք, կ'աղաչեմ, այս ի՞նչ տեսակ Հայերէն է, եւ երբ անդին կայ ու կը մնայ բուն մերը, հարազատը, մեր արմատացեալ օտարամիտութեան արդիւնք չէ՞ ու ի՞նչ է այս նոր ձեւը, զոր եւրոպական լեզու չգիտցողն ալ չի հասկնար: Եւ արդէն, քանի որ այսքան լաւ ճամբու մէջ են, շատ չընթանանք եթէ մօտեցնու, քեղեցիկ առուօտ մը, մեզի հրամցնեն Հայկական թուականն ալ՝ սա պատուական ձեւով «Ե Ի ՅՈՒՄԱՐԱԿԱՆ ԹԹԱԿԱՆԻՍ ՀԱՅՈՅ MCCCCLIX...» Դսեւ ի՞նչ պէտք կայ Հայերէն յօդուածի մը կամ հեւէ գրութեան մը մէջ, բանի մը թիւը կամ թուահամարը նշանակելու համար գրել N° Ե Եւ ասոր իբր թէ հայացած ձեւը՝ «Ե», երբ արդէն ունինք այս գործածութեան քաջայայտման, կարճ եւ միապէս թիւ բառը, ինչպէս թիւ 25 տունը, թիւ 120 պաշտօնագիրը, եւն: Այս ալ վերիններուն քով գրենք:

Այս եւ ասոնց նման դեռ շատ մը օտար բառերու անհարկի եւ անյարմար գործածութիւնը՝ միացած այն անհեթեթ ուղղագրութեան զոր կը ձաղկէք այնքան իրաւմբ՝ այնպիսի վիճակի մը հասցնելու վրայ են հայերէնը, որ ուրիշ ամէն բանի կրնայ նմանիլ՝ բաց ի... Հայերէնէ: Մեր խեղճ, բազմաշարքար ազգին միայն այս կը պահսէր... տեսնել հիմայ ալ աստիճանական քայքայումն փոթորիկէն աղատած միակ խլեակին, իր ազգութեան խարխիւն ու ապաւեն եւ իր անգին ժառանգութիւնն եղող լեզուին խաթարումն, վատասելումն, անբարամուտն՝ իրեններուն ձեռքով իսկ կատարուած. վասն զի տեսակ մը կոտորածի ենթարկել է լեզուն՝ բռնագատել զայն ընդունելու իր կազմութեան, ներգաշնակութեան եւ յատկութեան պահանջներուն հետ հիմնովին անհաշտ մի ուղղագրութիւն, ի՞նչ կ'ըսեմ, ուղղագրութիւն, թերեւս աւելի յարմար պիտի ըլլար ըսել՝ եղծումն պղծումն ուղղագրութեան, զոր պարտագիր ընել ուղղորդեց կենթադրեց որ անկեղծ ըլլան իրենց բարեկարգչի փափաքին մէջ, լայն ժամ է որ քիչ մը սեփականով հաճին ըմբռնել թէ՛ ներքին չէ՛ այս աստիճան բռնաբարել ուղղագրութիւնը լեզուին, որ չի հանդուրժեր բնաւ այս բարբարիկ նորութեանց Պոլոնոսի անկողինի վրայ գամուելու նախատինքն:

Սա ալ կ'ուզեմ ըսել, վերջացնել առաջ, թէ կը յուսամ որ ո եւ է ազգայնական կամ

լիւն զգացումէ թելագրեալ չեն համարուիր այս բանի մը գիտողութիւնները, զորս ներկայացնողը գիտական ասպարէզի պատկանելուն՝ ամէն նախապաշարումէ ազատ՝ գիտէ ճշմարիտն ու օգտակարը առանց վարանման ընդունիլ, ուրկէ որ ալ գան անոնք, սակայն հոս ինդիրը միմիայն լեզուական զեղծումի մը շուրջ կը դառնայ:

Հուսկ ապա, Չեզ, Գերապատու Հայր, որ յանձն առած էք այնքան ձեռնհասութիւն այս փտանգը մատնանիշ ընել, եւ անշուշտ պիտի շարունակէք ազգութեան ու անձնանշոյթ յառաջ մղել պայքարը՝ որպէս զի արմատ չբռնեն լեզուն խաթարող այս անոնքի եւ օտարոտի ձեւերը, Չեր Գերապատուութեան պիտի ուղղուն լեզուն մաքրութեան ու հարազատութեան սիրահարներու երախտագէտ զգացմանց հաստատեք, որոնց կը փութայ միացնել նաեւ,

Քննա, 25 Յունիս 1910:

Իր խորին մեծարանքները,

Տրուպն Հայ բժշկաց,

ՏՈՒԹ. Տ. ՔԱՆԱՍՄԱՆՍՆ

ՀԱՅԵՐԷՆ ՆՈՐ ԲԱՌԵՐ

Ս. ԻՐԵՆԵՆՈՍԻ «ՅՈՒՄԱՆԻՍ» ԵՒ «ԸՆԴԳԵՐՄ» ՆԻՐ-
ՉՈՒԹՈՅՑ ԳՐԱԾ ՄԷՋ

Այս խորագրին տակ մտադիր ենք ուսումնասիրութեան նիւթ առնուլ Ս. Իրենէոսի երկու նորագիւտ Գրութեանց¹ հայերէն թարգմանութեան նոր բառերն: Նոր ըսելով կ'իմանանք այն բառերն, որոնք կամ առաջին անգամ այս գրոց մէջ գործածական են, եւ կամ թէպէտ ուրիշ մատենագրութեանց մէջ ալ գոյութիւն ունին, սակայն «անյայտ» են եւ անորոշ: Ըստ այսմ մեր ծրագրէն դուրս կը մնայ ծանրանալ այն բառերու վրայ, որոնց իմաստն արդէն իսկ յայտնի է, թէպէտ եւ առաջին անգամ գործածուած ըլլայ Իրենէոսի գործոց մէջ: Առ այս աչքի առջեւ ունեցած ենք «Ընդգրկեմ Հերձուածոց» լատին թարգմանութեան

¹ Des hl. Irenäus Schrift zum Erweise der apostolischen Verkündigung. Leipzig 1907. Եւ Irenäus gegen die Häretiker. Buch IV und V. Եւր. 1910. Մատնական Ռ. Կաթողիկոսութիւն մը տես Հ. Եւ. Ազնեան, «Ս. Իրենէոս Հայ Մատենագրութեան մէջ», Հաւոր. Ար. 1910, էջ 200-208: